

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ім. В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

На правах рукопису

ЧЕРЕНУХА Людмила Олександрівна

Регіональна система
бібліотечно-бібліографічного забезпечення
вчителів історії / 80-90-ті рр. /

Спеціальність 07.00.08 -
Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ - 1996

ДВ 34.737

Дисертацією є рукопис.

Дисертація виконана в Центральній науковій бібліотеці ім. В.І. Вернадського Національної Академії наук України

Науковий керівник - доктор історичних наук
СЛОБОДЯНИК Михайло Семенович

Офіційні опоненти : -доктор історичних наук, професор
ДАНИЛЕНКО Віктор Михайлович

-кандидат історичних наук, доцент
НОВАЛЬСЬКА Тетяна Василівна

Провідна організація - Рівненський державний педагогічний інститут

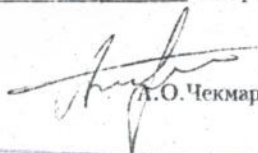
Захист відбудеться 28 березня 1996р. о 14 годині

на засіданні вченої ради Д 01.31.01 по захисту на здобуття наукового ступеня кандидата наук в Центральній науковій бібліотеці ім. В.І.Вернадського Національної Академії наук України за адресою : 252039 м.Київ-39, пр-т 40-річчя Жовтня, 3.

З дисертацією можна ознайомитися у читальному залі бібліотекознавчої літератури Центральної наукової бібліотеки ім. В.І.Вернадського Національної Академії наук України.

Автореферат розіслано 27 лютого 1996 р.

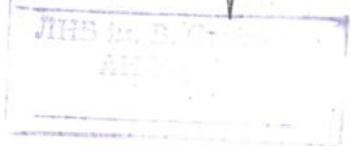
Учений секретар спеціалізованої вченої ради кандидат економічних наук

А.О.Чекмарьов

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00740286 (R)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Демократизація суспільства і здобуття Україною незалежності здійснили великий вплив на деідеологізацію гуманітарної сфери знань і, перш за все, історичної науки, яка набула великі можливості розвитку об'єктивного історичного знання і ефективного впливу на формування національної самосвідомості з одного боку, і залучення до цінностей світової духовної культури - з другого. Розкриття думки і можливостей створення нової концепції історичного процесу в Україні породили бурхливий процес актуалізації історичних джерел, які ніколи не були в науковому обігу, і які дозволили заповнити "білі плями" історичного минулого України, по-новому інтерпретувати історичні процеси та події, висвітлити маловідомі сторінки життя українського народу не лише у минулому, а й розкрити сучасні історичні тенденції.

За останні роки суттєво змінились концептуальні основи історичної науки, з'явилася велика кількість нової історичної літератури: наукових, науково-популярних та науково-методичних видань, які призвели до "перегляду" історії України. Проте рівень історичної науки суттєво відстає від рівня пропаганди нових історичних знань. Саме тому активне використання наукових досягнень історичної науки в навчальному процесі є необхідною умовою часу. На докорінні зміни у системі викладання історії у школі орієнтують "Закон про освіту" та концепція розвитку української національної школи. Вони зумовлюють актуалізацію проблем, пов'язаних з якістю підготовки та удосконалення педагогічних кадрів.

Вчитель історії повинен володіти ґрунтовними психолого-педагогічними і фахово-"предметними" знаннями, постійно підносити рівень своєї загально-культурно підготовки, вміло і цілеспрямовано формувати індивідуальність учня, даючи йому глибокі знання і міцний фундамент самоосвітньої роботи поза межами навчальної програми. Разом з тим, учителям історії важко без науково-методичної допомоги орієнтуватися у великому потоці спеціальної літератури. Тому якісне бібліотечно-бібліографічне забезпечення цієї галузі набуває вирішального характеру для загальної освіти самого вчителя, створення нових методик та нового історичного знання, що призване розвивати духовний світ людини, національно-державне мислення молодого покоління.

Раціональне формування та ефективне використання бібліотечно-бібліографічних ресурсів, приведення їх у відповідність із об'єктивними інформаційними потребами галузі дозволяє розкрити зміст великого потоку документів, що відображають історичні знання. Це забезпечить активну участь бібліотек різних типів у системі історичної освіти шляхом використання науково-обґрунтованих рекомендацій, які містяться в різних джерелах інформації.

Вирішальна роль у пропаганді історичної літератури належить регіональній ланці системи бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії. Адже саме бібліотеки, що входять до цієї ланки безпосередньо наближені до читачів, мають можливість максимально врахувати специфіку інформаційних потреб вчителів історії і організувати роботу по їх ефективному задоволенню з використанням власних і зовнішніх ресурсів.

Відсутність узагальнюючих робіт присвячених вивченню регіональних систем бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії посилює актуальність даного дослідження.

Хронологічні межі дослідження визначені 80-90-ми роками. Умовно їх можна розділити на два етапи, які досить істотно відрізняються один від одного. Перший був продовженням застійних явищ, що розпочалися ще у кінці 60-х років і набули свого апогею у першій половині 80-х років. Це об'єктивно привело до необхідності соціально-політичних змін і оновлення всіх сторін життя суспільства.

Другий етап - кінець 80-х - початок 90-х років - це початок складного процесу оновлення суспільства. То був початковий етап перехідного періоду, особливо останні роки названого десятиріччя, коли розпочалася реалізація прагнення народу України до незалежності, потяг до національно-культурного відродження. Розпочався процес переосмислення історичних явищ і подій, заповнення "втрачених" сторінок історії, повернення "забутих" імен, діяльності окремих осіб, переоцінка багатьох, здавалося би, незаперечних істин. Історія поступово звільняється від заідеологізованості, догматичності, спрощено-класового підходу до аналізу нашого минулого. Зростає інтерес нашого народу і, насамперед, молоді до минулого країни. Іде процес переосмислення історичного досвіду. Аналіз системи бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії в означені етапи дозволяє вивчити стан та основні напрямки діяльності бібліотек в цій галузі та має безперечне наукове значення для розвитку нової методики історичної освіти в нових суспільно-політичних умовах незалежної України.

Стан проблеми. У бібліотекознавстві комплексних досліджень, орієнтованих на вивчення системи бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії раніше не проводилось. Саме тому при розв'язанні цієї проблеми дисертант використовувала результати досліджень у суміжних напрямках. Надзвичайно корисними для автора

є роботи по організації та вдосконаленню системи бібліотечно-бібліографічного обслуговування вчителів загальноосвітніх шкіл у публічних та спеціальних педагогічних бібліотеках: В.С.Бабича, Н.В.Бубекіної, З.С.Воскресенської, Л.О.Геншафт, Г.В.Іванової, Л.Я.Міхеєвої, А.Г.Стрельнікової, С.Е.Шматової та інших.

Значна увага приділялась вивченню робіт з питань інформаційно-бібліографічного забезпечення суспільних наук в цілому, та історії зокрема О.Г.Бербеки, В.О.Віноградова, Л.П.Каліберди, В.Маслакової, Р.Р.Мдивані, Л.І.Скляїної та інших.

Надзвичайно корисним є досвід діяльності публічних бібліотек далекого зарубіжжя з проблем пропаганди історичних знань та інформаційного забезпечення вчителів.

У цьому контексті визначне значення має широкомасштабний проект "Пам"ять Америки", який розробила і реалізує Бібліотека Конгресу США. Відповідно до цього проекту аналізуються бібліотечні фонди з яких відбираються і переносяться на оптичні диски документи, що відображають ключові моменти історії культури та діяльності Конгресу. Це дозволяє створити унікальну інформаційну базу, використання якої дає змогу суттєво підняти рівень інформаційного забезпечення вчителів історії США.

Для розробки теоретичних основ системи бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії використані праці Е.К.Беспалової, Г.Ф.Гордукалової, Ю.С.Зубова, Л.С.Ідлічової, М.С.Карташова, І.К.Кіріїчової, О.П.Коршунова, М.С.Слободяника, А.В.Соколова, Ю.М.Столярова та інших.

Отже, різні аспекти проблеми дослідження розвитку регіональних систем бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії привертють увагу широкого кола бібліотекознавців та

бібліографознавців, що зумовляє доцільність проведення узагальнюючого дослідження.

Сучасний рівень розробленості проблеми значною мірою вплинув на визначення мети, завдань і змісту дисертації.

Об'єктом дослідження - є регіональна система бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії.

Предмет дослідження - основні напрямки розвитку регіональної системи бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії, що викликані змінами у розвитку історичної науки, які відбулися у зв'язку із здобуттям Україною державної незалежності.

Мета і завдання дослідження. Основна мета дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати стан регіональної системи бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії 80-90-х років, виявити його тенденції, зробити узагальнюючі висновки щодо можливостей її вдосконалення та розробити практичні рекомендації щодо її розвитку відповідно сучасних вимог.

У дослідженні поставлені такі завдання :

- вивчити структуру регіональних фондів історичної літератури;
- дослідити зміст і динаміку інформаційних потреб вчителів історії та основні фактори, що впливають на їх формування;
- визначити зміни, що відбулися у регіональній системі бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії у період 80-90-х років;
- розробити та теоретично обґрунтувати показники якості бібліографічних посібників на допомогу вчителям історії;
- запропонувати організаційно-функціональну модель системи бібліографічних посібників на допомогу шкільній історичній освіті.

Методологія і методи дослідження. Методологічною основою та теоретичними витоками дослідження став принцип пріоритетності культури в житті України і ролі бібліотек як соціальних інститутів в інформаційно-бібліографічному забезпеченні вчителів історії. В дисертації проведено комплексний аналіз соціальних явищ, їх конкретно-істор. зний та історико-порівняльний аналіз, використані методики соціологічного дослідження/анкетування та інтерв'ювання/, моделювання організаційно-функціонального забезпечення бібліографічної діяльності в галузі історичних наук.

Джерельна база дослідження. Дисертант послуговувалася кількома видами та комплексами джерел. Первинний інформаційний масив складає багатоаспектна історична література, яка вийшла друком в останні часи, а також публікації з питань освіти, культури, бібліотекознавства та бібліографії. Джерельну базу дослідження склали також статистичні матеріали, матеріали соціологічних досліджень, звіти та плани, наукові розробки, нормативні документи Державної історичної бібліотеки України, обласних універсальних бібліотек та централізованих бібліотечних систем Міністерства культури та мистецтв України тощо.

В процесі дослідження дисертант опрацювала фонди та бібліографічну продукцію ЦНБ ім. В.І.Вернадського НАН України, Державної історичної бібліотеки України, Національної парламентської бібліотеки України.

Залучено також архівні матеріали п'яти обласних бібліотек України.

Наукова новизна. У дисертації в комплексі досліджена регіональна система бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії в найбільш суперечливий і складний час зміни соціальних

систем, переосмислення історичних явищ і подій. Вивчені структура та зміст інформаційних потреб вчителів історії та специфіка їх інформаційно-комунікативної діяльності. Створена організаційно-функціональна модель системи бібліографічного забезпечення галузі. Розроблені та науково обгрунтовані показники якості бібліографічних посібників на допомогу вчителям історії. Накреслено перспективні напрями структурно-функціональних та організаційних змін в регіональній системі бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії.

Теоретична значимість. У роботі розвиваються теоретичні підвалини розвитку регіональної системи бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії під час кардинальних соціально-політичних змін, нового історичного періоду суспільного життя. Приведення у відповідність рівня історичної науки і пропаганди нових історичних знань, прямо пов'язане із регіональним документним фондом, використанням історичного знання, що включено до нього, для поліпшення шкільної історичної освіти.

Практичне значення. Викладені у дисертації теоретичні положення, рекомендації з визначення якості бібліографічних посібників, впроваджені в практику роботи обласних бібліотек м.Рівне, Тернополя. Запропонована методика вивчення специфіки інформаційно-комунікативної діяльності вчителів історії використана у практиці обласних бібліотек та ЦБС п'яти регіонів України.

Результати дослідження впроваджені в навчальному процесі Рівненського державного інституту культури у курсі "Бібліографія суспільствознавства", в Рівненському інституті підвищення кваліфікації вчителів.

Матеріали дослідження можуть використовуватись для підвищення бібліографічної грамотності студентів історичних факультетів університетів та педагогічних інститутів.

Апробація роботи. Результати дослідження доповідалися на міжнародних наукових конференціях: "Духовне відродження України: традиції, сучасність" /Рівне, 1994/, "Бібліотека у демократичному суспільстві" /К.,1995/, республіканських науково-теоретичних і науково-практичних конференціях викладачів вузів культури та бібліотечних працівників: "Культура України: історія і сучасність" /Х.,1992/, "Пріоритетні напрямки розвитку бібліотечної справи в Україні" /Рівне,1993/, "Діячі науки і культури рідного краю" /Рівне 1993,1995/, "Бібліотеки у розвитку історичної науки в Україні" /К.,1994/, Всеукраїнській науково-теоретичній конференції "Бібліотека і бібліотечна професія в умовах інформатизації суспільства" /К.,1993/.

На захист вносяться наступні положення і результати, які одержані особисто автором.

1. Регіональна система бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії сформувалась як основна ланка задоволення професійних інформаційних потреб. Їх стан у 80-90-х роках є об'єктивним наслідком змін концептуальних основ історичної науки, появою принципово нових за своїм змістом наукових, науково-популярних та науково-методичних видань, які призвели до "перегляду" історії України. Це зумовлює необхідність розробки теоретико-методичних засад розвитку даної системи, приведення її у відповідність до нових завдань історичної освіти.

2. Стратегія розвитку регіональної системи бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії повинна базуватись на

результатах комплексного дослідження її ресурсів, структури та змісту інформаційних потреб вчителів історії у поєднанні із визначенням специфіки їх інформаційно-комунікативної діяльності. Це дозволяє здійснити перехід від ідеологічної домінанті функціонування регіональної системи до забезпечення шкільної історичної освіти інтегрованою та синтезованою інформацією.

3. Формуванню основ стратегії розвитку регіональної системи бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії сприяє побудова організаційно-функціональної моделі галузевої системи бібліографічних посібників. Запропонована модель є складним багаторівневим утворенням, що інтегрує поточні та ретроспективні показники проблемно-тематичного та персонального змісту, показники бібліографічних показників, що готуються на державному рівні. Цю ланку моделі доповнюють проблемно-тематичні історико-краєзнавчі бібліографічні посібники, що готуються регіональними бібліотеками. Запропонованій моделі притаманні зв'язки, що проявляються у єдності специфічних соціальних функцій її елементів.

4. В процесі реалізації запропонованої моделі системи бібліографічних показників для вчителів історії виникає об'єктивна необхідність комплексної оцінки її ефективності. Така оцінка здійснена на основі поєднання запропонованих соціальних, функціональних, ергономічних, естетичних та матеріальних показників.

Структура дисертації підпорядкована логіці системного дослідження об'єкту. Робота складається зі вступу, трьох розділів, заключення, списку використаної літератури, додатків.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт та предмет дослідження, проаналізовано ступінь дослідженості проблеми, сформульовано мету та завдання роботи, охарактеризовано теоретико-методологічні засади і методи дослідження, визначено наукову новизну і практичне значення дисертаційної роботи, викладено основні положення, що виносяться на захист.

Розділ 1. Аналіз регіональних бібліотечно-бібліографічних ресурсів історичної науки присвячена комплексному вивченню книжкових фондів і бібліографічної продукції історичної тематики.

Дослідження книжкових фондів проведено на базі обласних та шкільних бібліотек, ЦБС п'яти регіонів України. Фонди історичної літератури регіональних бібліотечних систем проаналізовані у тематичному та хронологічному аспектах.

Для цього був вивчений зміст навчальної програми викладання історії у школі. На цій основі складено тематична модель фонду історичної літератури. У базових бібліотеках проведено аналіз ступеня відповідності їх фондів, запропонованій моделі. Встановлено, що від визначених нами 151 теми у фондах Волинської обласної бібліотеки є 46,4% тем; Львівської - 64,9%; Рівненської - 51,7%; Тернопільської - 57,9%; Хмельницької - 42,3%. У фондах ЦБС цих регіонів в середньому - 31,4%, а у шкільних бібліотеках - лише 15,2%.

Встановлено, що обласні бібліотеки та ЦБС майже до кінця 80-х років комплектувалися історичною літературою, орієнтованою на здійснення ідеологічного впливу на читачів. Такий стан об'єктивно стимулював процес формування регіональних систем бібліотечно-бібліографічного забезпечення читачів суспільно-політичною літературою, зокрема, історичною. Основними ланками цих систем були

книжкові фонди, бібліографічна продукція історичної тематики та система масових заходів, спрямованих на пропаганду цієї літератури.

Якісні зміни у цій системі розпочались у другій половині 80-х років. Ослаблення ідеологічних домінантів було безпосередньо пов'язано із процесами оновлення суспільства, що характеризувалися гласністю та свободою слова, можливостями відверто обговорювати "заборонені теми", появою різних громадських організацій і рухів. Це викликало поживлення інтересу читачів до проблеми суспільно-політичного життя України, її історії, що, в свою чергу, стимулювало видання актуальної літератури історичного змісту. І хоча з'явилась можливість великим бібліотекам відкрити свої "спецфонди" для широких кіл читачів, районні, сільські бібліотеки не мали праць ні М.Грушевського, ні М. Костомарова, ні Д.Яворницького, творів В.Вінниченка та інших українських істориків. Тому протягом другої половини 80-х років потреби вчителів історії задовольняються переважно за допомогою публіцистичних видань та періодики.

В результаті здобуття Україною державної незалежності суттєво активізувалось вивчення історії нашої держави, зросло обсяги видання історичної літератури, що відповідає читацьким інтересам українського народу. Проте аналіз змісту історичної літератури, що надійшла до бібліотек у 90-х роках показує, що виникла невідповідність між інформаційним потоком історичної літератури та складом відповідних галузевих фондів обласних бібліотек та ЦБС України. Такий стан безпосередньо пов'язаний із кризовими явищами економіки держави та розпадом можливостей централізованого комплектування бібліотек. В результаті у регіональних фондах не вистачає літератури, яка б правдиво висвітлювала історію України, розвиток культури, побуту, традицій, звичаїв українського народу і народів інших національностей,

що проживали на її території. Зокрема, виявлено, що у фондах обласних наукових бібліотек недостатньо літератури, що розкриває події в Україні у IX - ХУІІІ ст., кінця ХУІІІ - початку ХІХст. \ декабристський рух, участь українських ополченців і козаків у вітчизняній війні 1812 року \, першій половині ХХ ст. / Центральна Рада, Гетьманщина, Директорія / та інші.

Проте, в останні десятиріччя намітилась тенденція структурних змін у складі регіональних фондів. Наприклад, історична література видана у період 1985-1995 років, вже сьогодні, складає у Волинській обласній бібліотеці 30%, Тернопільській - 36,0%; Хмельницькій - 31,0%.

Виходячи з цих даних, можна зробити висновок, що повноцінне інформаційне забезпечення вчителів історії не можливе без активного використання джерел бібліографічної інформації.

Бібліографічна продукція розглянута у всій повноті та взаємозв'язку множини елементів, що дозволяє одержати цілісну уяву про сутність та структуру галузі, визначити тенденції та перспективи її розвитку. Обґрунтовано, що якісний та кількісний склад бібліографічних посібників залежить від завдань історичної освіти, її тематичної структури, рівня організації обслуговування вчителів історії.

Система бібліографічного забезпечення вчителів історії складається із двох підсистем - поточна інформація про нову історичну літературу з історії; ретроспективна інформація - науково-допоміжного та рекомендаційного характеру - про літературу з окремих періодів, розділів і проблем історії.

Підсистема поточних бібліографічних ресурсів регіональної системи складається із трьох основних ланок : окремо видані бібліографічні посібники; бібліографічна інформація на сторінках

спеціальних періодичних видань; зарубіжні реферативні видання, що відображають світовий потік історичної літератури.

Поточна бібліографічна продукція проаналізована за наступними основними критеріями: повнота відображення первинного потоку, інформаційний інтервал, можливості використання у навчальному процесі.

Проведений аналіз дозволив виробити рекомендації, спрямовані на підвищення якості поточної бібліографічної продукції за рахунок збагачення методичних засобів, зокрема, анутовання робіт з неінформативними назвами.

Відзначено, що процес підготовки ретроспективних бібліографічних посібників з історії розвивається стихійно. Розпались раніше сформовані ланки бібліографічних покажчиків на допомогу вчителям історії, стала несприятною для вивчення історії переважна більшість бібліографічних видань, а заново підготовлені бібліографічні покажчики частіше всього не видаються з причин економічного характеру. Відмічається стійка тенденція нерационального, стихійного відображення тем історії, невиправданого їх дублювання у різних покажчиках. Це приводить до утворення лакун у тематичній структурі комплексу покажчиків з історії.

Відзначено, що існуючий комплекс бібліографічних посібників з історії не відповідає в повній мірі завданням історичної освіти, не являє собою органічну цілісність- системне утворення і потребує удосконалення існуючих методик та створення нових підходів до бібліографічного забезпечення історичної освіти.

Таким чином, аналіз існуючого стану інформаційних ресурсів з історії у регіональних бібліотечних системах зумовлює необхідність

приведення їх у відповідність до сучасних тенденцій історичної освіти та інформаційних потреб вчителів історії.

Розділ 2. Динаміка інформаційних потреб вчителів історії

Удосконалення регіональної системи бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії неможливе без вивчення змісту їх професійних інформаційних потреб. Встановлено, що зміст інформаційних потреб вчителів історії визначається групою факторів, серед яких чільне місце займають зміст предмета історії та методика його викладання; участь у системі підвищення кваліфікації; громадська діяльність; рівень самоосвіти вчителів тощо. Одже, потреби вчителів історії досить специфічні і складні, що пояснюється особливостями їх професійної діяльності. Функціональне розмаїття учительської праці зумовлює формування у структурі їх інформаційних потреб трьох домінуючих комплексів. Перший з них об'єднує потреби, пов'язані із практичною педагогічною діяльністю та професійною самоосвітою вчителя. Другий - потреби, пов'язані із необхідністю підвищення політичної та загальної культури, розширення світогляду, формуванням національної свідомості, що потрібно для повноцінного виховання підростаючого покоління громадян України. До третього комплексу входять потреби, пов'язані із формуванням активної, творчої особистості вчителя, його ідейним, моральним, естетичним та всобичним розвитком.

Вирішальним фактором, що вплинув на зміст інформаційних потреб вчителів історії є введення до навчальних програм самостійного курсу " Історія України ". Зокрема, це об'єктивно зумовлює необхідність звернення вчителів історії до історичних джерел, що відображають різні періоди і теми історії нашої держави.

Основним засобом задоволення інформаційних потреб вчителів історії є їх інформаційно-комунікативна діяльність. Її вивчення здійснено на основі поєднання пізнавальних можливостей аналізу читацьких вимог, методів анкетування та інтерв'ювання.

Аналіз читацьких вимог здійснено на базі обласних і районних бібліотек п'яти регіонів України. Встановлено, що вчителі історії, в основному, орієнтовані на використання учбово-методичної літератури-75,8%. Це становище зумовлено тим, що саме в цій літературі сконцентровано матеріал, необхідний для діяльності вчителя. Постійне коло читання вчителів історії доповнюється науково-дослідною /47,4%/ , виробничо-практичною /21,6%/ літературою, як предметною, так і психолого-педагогічного спрямування. До довідкової літератури звертається 17,3% респондентів, однак цей попит епізодичний, що зумовлено особливостями цього типу літератури.

В 90-ті роки відбулися суттєві зміни у змісті інформаційних потреб вчителів історії. Встановлено зміщення у тематиці читання вчителів історії акцентів на проблеми державного устрою, перспективи розвитку економіки, взаємовідносини із зарубіжними країнами тощо.

Одже, в результаті аналізу читацьких вимог, встановлені об'єктивні дані, що характеризують специфіку інформаційно-комунікативної діяльності вчителів історії. Їх подальше вивчення здійснено на основі анкетування поєданого із уточнюючим інтерв'юванням.

Анкетним шляхом вивчело наступне коло питань: виявлення мети і завдань звернення вчителів історії до бібліотек; тематика їх професійних інформаційних потреб; ступінь використання різних типів та видів видань; визначення стереотипів, що склалися при пошуку і

використанні інформації; ставлення до основних видів бібліотечно-бібліографічного забезпечення; ступінь бібліографічної підготовки.

В результаті анкетування встановлено, що 67% вчителів історії потребують вибіркової інформації прикладного характеру, пов'язану із змістом викладання історії. Найбільший інтерес у респондентів викликає література з питань: нове у розвитку галузі, передовий досвід викладання, методика викладання історії у школі. На оперативність задоволення інформаційних потреб вчителів історії і, відповідно, активність використання їми бібліографічних послуг впливають такі фактори: стаж педагогічної роботи, бібліографічна грамотність, рівень взаємодії бібліотек різних систем та відомств по здійсненню бібліографічного обслуговування тощо.

Для отримання інформації про літературу вчителі історії використовують різні бібліографічні джерела. Так, до журналів із списками літератури звертається 37,2% респондентів, каталогів та картотек - 23,7%, книжкових виставок - 15,2%, бібліографічних оглядів - 5,5%, бібліографічних посібників - 4%.

Такий стан зумовлюється, як недостатньою укомплектованістю регіональних бібліотечних систем бібліографічною продукцією, так і низьким рівнем бібліографічної культури вчителів історії.

Так, з загального числа респондентів 22% вважають свою бібліографічну підготовку достатньою, 42% - недостатньою, 9% відповіли, що в них відсутня бібліотечно-бібліографічна підготовка. В основному вчителі історії отримали бібліотечно-бібліографічну підготовку в педагогічному інституті / 56%/, в університеті - 28%, в педагогічному училищі - 3,6%, а аспірантурі - 1,8%, в інституті удосконалення вчителів 0,9%. Це свідчить про недостатню увагу до пропаганди бібліотечно-бібліографічних знань серед вчителів історії.

Витоки такого становища зумовлені незадовільним станом бібліографічної орієнтації в системі підготовки студентів історичних факультетів педагогічних вузів. Встановлено, що студенти не мають належної бібліографічної підготовки та достатніх вмінь і навичок самостійного придбання професійно-педагогічних знань за допомогою джерел інформації. Майбутні вчителі історії при доборі спеціальної літератури частіше всього користуються порадами викладачів/ 50% респондентів/, 20% - добирають літературу за допомогою каталогів і картотек, 9% - користуються інформацією, вміщеною на сторінках періодичних видань. За даними анкети лише 5% опитаних вказали, що вони добирають літературу за допомогою бібліографічних покажчиків. Це свідчить про те, що в інститутах проводиться недостатня робота з бібліографічної орієнтації майбутніх вчителів історії. У проведенні бібліографічних занять має місце епізодичність, нерегулярність, мало годин відводиться на практичні заняття, нечітко визначені їх зміст, коло бібліографічних джерел. Звичайно, справа не тільки в інформаційній культурі, важливу роль в цьому відіграє неоднакова доступність мережі бібліотек, зміст їх фондів тощо. Результати вивчення інформаційних потреб, специфіки інформаційно-комунікативної діяльності вчителів історії закладають підвалини для удосконалення регіональної системи їх бібліотечно-бібліографічного забезпечення.

Розділ 3. Перспективна структура регіональної системи бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії. Для створення моделі бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії розроблено систему показників якості бібліографічних посібників. У бібліографічному забезпеченні вчителів історії безпосередньо виміряти або визначити ефект наданої послуги досить

важко, тому що, історична освіта є невиробничою сферою. У бібліографічному інформуванні ефект дії виявляється, як правило, через довгий час після комунікативного процесу. Виходячи з цих положень, в роботі запропонована система показників якості бібліографічних посібників на допомогу вчителям історії:

- соціальні показники, що характеризуються суспільною доцільністю створення бібліографічного покажчика, яка визначається об'єктивними інформаційними потребами споживачів інформації, актуальністю тематики і, відповідно, новизною матеріалу, орієнтацією на певні соціально-демографічні групи читачів;

- функціональні показники - визначають основне призначення джерела бібліографічної інформації та сприяють реалізації кінцевої мети в системі бібліографічного інформування вчителів історії. Вони характеризуються досконалістю інформації, що міститься в покажчику, формою викладу матеріалу, повнотою інформації, що відповідає інформаційним потребам вчителів історії;

- ергономічні показники - визначають пристосованість бібліографічного джерела до використання, характеризуються зручністю сприйняття інформації, зручністю роботи з конкретним джерелом, що визначається формою покажчика, знаковою системою, надійністю в експлуатації;

- естетичні показники - визначають художньо-конструкторські рішення при створенні бібліографічного посібника, характеризуються інформаційною виразністю, цілісністю композиції, розташуванням та виразністю ілюстративних матеріалів, естетичним оформленням;

- матеріальні показники - проявляються по досягненню кінцевої мети навчального процесу. Вони характеризуються кількістю

релевантних первинних документів, що відображені у бібліографічному покажчику.

На основі цієї системи показників в роботі розроблена методика визначення ефективності джерел бібліографічної інформації, що дозволяє прогнозувати розвиток бібліографічного забезпечення галузі, а також використовувати отримані результати в процесі моделювання системи бібліографічних посібників на допомогу вчителям історії.

У відповідності із запропонованою нами методикою, визначена частота використання бібліографічних покажчиків у педагогічній діяльності. Визначена ефективність бібліографічних покажчиків для вчителів історії за такими параметрами: ступінь необхідності видання; можливості використання бібліографічного покажчика у бібліотеці; актуальність та пристосованість джерела бібліографічної інформації до використання. Встановлено, що більшість бібліографічних покажчиків для вчителів історії, підготовлені крупними бібліотеками України, а причини великого інформаційного інтервалу швидко втрачають свою актуальність.

У більшості тематичних бібліографічних посібниках мають місце значні методичні хиби: відсутність розгорнутого науково-допоміжного апарату, анотацій на праці з неінформативними назвами тощо.

Визначення матеріальної ефективності галузевих бібліографічних покажчиків дозволило встановити доцільність витрат на підготовку конкретних бібліографічних посібників, а також прогнозувати розвиток бібліографічної забезпеченості галузі. З'ясування цих питань створює умови для подальшого моделювання системи бібліографічних посібників на допомогу вчителям історії, як ядра регіональної системи їх бібліотечно-бібліографічного забезпечення.

Провідна роль в удосконаленні бібліотечно-бібліографічного забезпечення галузі відводиться розробці моделі системи бібліографічних посібників на допомогу вчителям історії. Необхідність її створення обумовлена появою нових історичних тем, проблем, перспективами розвитку історичної науки; необхідністю задоволення різноманітних потреб вчителів історії; зростанням галузевого документного потоку; станом регіональних бібліотечних фондів; необхідністю допомоги всебічному вивченню історії засобами бібліотечної і бібліографічної роботи.

Перераховані умови стали основою побудови організаційно-функціональної моделі системи бібліографічних посібників на допомогу вчителям історії. Система бібліографічного забезпечення повинна відповідати таким вимогам: відображати особливості історичної літератури, зміни, що відбуваються у історичному знанні; в найбільш зручній формі представляти споживачу необхідну інформацію, орієнтуватись на задоволення не тільки поточних, але й перспективних інформаційних потреб вчителів історії.

Реалізація цих вимог відбувається на основі зміни типологічної та організаційно-функціональної структури системи бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії.

Запропоновано скоротити кількість елементів системи, забезпечивши при цьому збільшення їх інформаційних та пошукових можливостей. В роботі обгрунтована модель системи посібників, що складається із елементів, кожний з яких виконує свої специфічні функції, які не дублюють функції інших. Ядром запропонованої системи є поточні та ретроспективні покажчики проблемно-тематичного та персонального змісту, покажчики бібліографічних покажчиків, підготовлені Державною історичною бібліотекою. Цю ланку моделі

доповнюють проблемно-тематичні, історико-краєзнавчі бібліографічні покажчики, підготовлені регіональними бібліотеками. Запропонована модель характеризується гнучкістю, може вільно змінювати конкретні форми із врахуванням нових досягнень бібліографічної теорії та практики, оперативно реагувати на процеси, що проходять в науковому історичному знанні.

Практична діяльність по реалізації запропонованої моделі займає чільне місце в удосконаленні регіональної системи бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії. Основними організаційно-структурними ланками цієї системи є обласні, районні, сільські бібліотеки мережі Міністерства культури та мистецтв України та бібліотеки Міністерства освіти України. Для забезпечення їх ефективної взаємодії запропоновано проводити роботу по обслуговуванню вчителів регіону на основі міжвідомчого координаційного плану і "Положення про єдину систему бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів". Рекомендовано здійснити координацію діяльності бібліотек різних систем та відомств у взаемвикористанні регіональних інформаційних ресурсів в інтересах історичної освіти.

В заключенні сформульовано висновки, які конкретизують результати, що винесено на захист.

1. Основними структурними ланками регіональної системи бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії, що сформувалась в Україні, є фонди історичної літератури, галузеві бібліографічні посібники та засоби їх пропаганди. Ця система в цілому та її окремі структурні ланки змінюється під впливом конкретних соціально-політичних подій.

У другій половині 80-х - першій половині 90-х років відбулися кардинальні соціально-політичні зрушення, що привело до ідеологічного та політичного старіння основної частини книжкових фондів та бібліографічної продукції з історії. Це зумовлює пошук нових підходів до теоретико-методичного забезпечення функціонування цієї системи.

2. Трансформація історичної науки та освіти визначає принципи зміни в структурі і змісті професійних інформаційних потреб вчителів історії. Ці зміни відбуваються під впливом комплексу взаємопов'язаних факторів: введення до навчальних програм самостійного курсу " Історія України"; зміст шкільної історичної освіти та методика викладання; участь у системі підвищення кваліфікації; громадська діяльність; рівень самоосвіти вчителя.

3. Структура та зміст інформаційних потреб вчителів історії визначає їх інформаційно-комунікативну діяльність, яку доцільно вивчати на основі комплексної методики, що ґрунтується на поєднанні пізнавальних можливостей аналізу читацьких вимог, анкетування з уточнюючим інтерв'юванням. Це дозволило виявити специфіку інформаційно-комунікативної діяльності вчителів історії, яка полягає у цілеспрямованому використанні у професійній діяльності предметно-фахової, загальнопедагогічної, художньої літератури та бібліографічних покажчиків в яких вона відображається.

4. Реалізація моделі системи бібліографічних посібників для вчителів історії дозволяє забезпечити зміцнення координації роботи бібліотек загальнодержавного та регіонального рівнів, розширити інформаційно-пошукові можливості бібліографічних покажчиків, що включені до моделі, за рахунок анутованих праць з неінформативними назвами та розширення науково-довідкового апарату.

5. Аналіз тенденцій розвитку регіональної системи бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії та моделі галузевих бібліографічних посібників дозволяє визначити перспективні вимоги до них - відображення змін, що відбуваються в історичному знанні, особливостей історичної літератури; в найбільш зручній формі представляти користувачу необхідну інформацію, орієнтовану на задоволення не тільки поточних, але й перспективних інформаційних потреб.

Основний зміст дисертації викладено у таких наукових працях:

1. Бібліографічна інформація на допомогу вчителям історії: проблеми та перспективи // Культура України: історія і сучасність: Тези республ. наук.-практ. конф. - Харків, 1992. - С. 332-333.

2. Вивчення інформаційних потреб вчителів історії України як необхідна умова поліпшення їх бібліографічного обслуговування // Пріоритетні напрямки розвитку бібліотечної справи в Україні: Міжрегіон. наук. - практ. конф. - Рівне, 1993. - С. 43-44.

3. Історико-краєзнавчі бібліографічні посібники на допомогу вчителям історії: проблеми розвитку // Діячі науки і культури рідного краю: Тези наук. конф. - Рівне, 1993. - С. 47-48.

4. Вдосконалення бібліографічного інформування вчителів історії України на основі вивчення їхніх інформаційних потреб // Бібліотека і бібліотечна професія в умовах інформатизації суспільства: Тези доп. Всеукр. наук. конф. - К., 1993. - С. 76-77.

5. Бібліографічна орієнтація в системі підготовки сучасного вчителя історії України // Духовне відродження культури України: традиції, сучасність: Матеріали і тези міжнар. наук.-практ. конф. 16-18 трав. 1994р. - Рівне, 1994. - С. 102-103.

6. Вивчення інформаційних потреб вчителів історії України та їхнього бібліографічного забезпечення // Бібліотеки у розвитку історичної науки в Україні: Тези наук.-практ.конф.-К.,1994.-С.168-170.

7. Сучасний стан бібліографічного забезпечення історії України // Діячі науки і культури рідного краю: Тези наук.-практ.конф.-Рівне,1995.-С.79-80.

8. Потреби читачів-істориків в галузевій інформації//Бібліотека у демократичному суспільстві: 36.мат.Міжнар.наук.конф.21-25 листопада1995р.,м.Київ.-К.,1995.-С.163-164.

Черепуха Л.А. Региональная система библиотечно-библиографического обеспечения учителей истории /80-90-е гг. /

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.08. " Книговедение, библиотековедение, библиографоведение". Центральная научная библиотека им. В.И.Вернадского НАН Украины, Киев, 1996.

Защищается диссертация в виде рукописи, в которой в комплексе исследована региональная система библиотечно-библиографического обеспечения учителей истории, основными звеньями которой являются фонды исторической литературы, отраслевые библиографические пособия и средства их пропаганды. Построена организационно-функциональная модель системы библиографических пособий в помощь учителям, реализация которой позволит обеспечить укрепление координации работы библиотек общегосударственного и регионального уровней, расширить информационно-поисковые возможности библиографических пособий. Разработана система показателей качества библиографических пособий, позволяющая осуществить перспективное планирование издания библиографической продукции в помощь учителям истории. Сформулированы основные выводы и рекомендации, направленные на совершенствование региональной системы библиотечно-библиографического обеспечения отрасли.

Ключові слова : бібліографічне забезпечення, інформаційні потреби, бібліографічні показники, система показників.

Cherepuha LA The development of regional system of bibliographical provision of history teachers /80-90 years/.

The thesis is submitted for the degree of master of historical sciences on speciality 07.00.08 "Library science and bibliography". The Central Scientific Library named after V.I.Vernadsky of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev, 1996.

The thesis in the form of manuscript, it researches in complex the regional library-bibliographical provision of history teachers, the main sections of which are historical literature funds, sphere bibliographical manuals and means of it popularization. Organizational and functional model of system of bibliographical manuals is created to help history teachers, the realization of which permits strengthening and coordination of state and regional level libraries work, to widen informational-search possibilities of bibliographical manuals. The system of bibliographical manuals" quality indices was carried out, it permits to make the perspective planning of publications of bibliographical manuals to help history teachers. The main comments and recommendations were formulated, directed on the improvement of library bibliographical provision of the sphere.

Keywords: bibliographical provision, informational needs, bibliographical indices, system of indices.

444289

АВ 34.137

АВ 34.137

Зав. 4 Тираж 100 Розмножено ВОП
Рівненського облуправління статистики